

УДК 811.161.2'38

Сиротенко Т. В.

ОФІЦІЙНО-ДИЛОВИЙ СТИЛЬ ТА ХУДОЖНЄ БАЧЕННЯ ДІЙСНОСТІ

Для того, аби зрозуміти специфіку офіційно-ділового стилю, потрібно порівняти його з іншими стилями, наприклад, художнім. У результаті такого порівняння чітко простежується типологія нехудожніх текстів. Зрозумілою і прозорою стає теза, що художній текст базується відповідно до законів асоціативно-образного мислення, нехудожній – відповідно до законів логіки. Художні й офіційно-ділові тексти різняться й за характером аналітизму: у нехудожніх текстах аналітизм проявляється через систему аргументації та явних доказів, у нехудожніх текстах аналітизм має прихований характер.

Ключові слова: художня й нехудожня комунікація, типологія тексту, засоби образності, аналітизм у тексті, структура і функція висловлювань, емоційно-риторична структура, категорія часу й простору, опозиція стилів.

Для того, чтобы понять специфику официально-делового стиля, необходимо сравнить его с другими стилями, например, художественным. В результате такого сравнения четко прослеживается типология нехудожественных текстов. Достаточно понятным становится тезис о том, что художественный текст согласно законам ассоциативно-образного мышления, нехудожественный – согласно законам логики. Художественные и официально-деловые тексты разные и по характеру аналітизма: в нехудожественных текстах аналітизм проявляется через систему аргументации и явных доказательств, в нехудожественных текстах аналітизм имеет скрытый характер.

Ключевые слова: художественная и нехудожественная коммуникация, типология текста, типы коммуникации, аналітизм в тексте, структура и функция выражений, эмоционально-риторическая структура, категория времени и пространства, оппозиция стилей.

To understand the specifics of official and business style it is necessary to compare the style with others, e.g. literary one. As a result of such comparison typology of non-literary texts is observed. It is clear that the literary text is based on the laws of associative and visual thinking; non-literary one is structured according to the logics laws. Literary and official and business texts differ by the character of analytism: in non-literary texts analytism becomes apparent through the system of argumentation and clear evidence, in non-literary texts analytism has a hidden character.

Key words: literary and non-literary communication, text typology, means of imagery, text analytism, structure and function of expressions, emotional and rhetorical structure, categories of time and space, opposition of styles.

Розглядаючи особливості офіційно-ділового стилю, зазначимо, що як істотні ознак художньої і нехудожньої комунікації частіше виокремлюють: а) присутність чи відсутність безпосереднього зв'язку між комунікацією і життєдіяльністю людини; б) відсутність чи присутність естетичної функції; в) експліцитність чи імпліцитність змісту (присутність/відсутність підтексту); г) установка на однозначність чи неоднозначність сприйняття; г) установка на відображення реальної чи нереальної дійсності (художні тексти є свідомо можливими моделями дійсності) [1, с. 72].

Перші позиції в переліку посідають ознаки нехудожніх текстів, другі – художніх.

Нехудожні тексти мають свою типологію: тексти масової комунікації; наукові тексти; офіційно-ділові тексти. Художній текст базується відповідно до законів асоціативно-образного мислення, нехудожній – відповідно до законів логіки. У художньому тексті життєвий матеріал це маленький всесвіт, який побачив автор, у нехудожньому дійсність реальна і об'єктивна. Художні та нехудожні тексти різняться за типом впливу – на емоційну сферу людської особистості і сферу інтелектуальну. Крім того, для художнього зображення характерним є закон психологічної перспективи. Різняться такі типи текстів і за функцією – комунікативно-інформаційна властива нехудожньому тексту, комунікативно-естетична – художньому.

Художній текст використовує образно-асоціативне мовлення, тоді як у нехудожньому образність не є обов'язковою, і якщо вона має місце, то тільки пояснює інформацію. У художньому тексті засоби образності підпорядковані естетичному ідеалу письменника (художня література – вид мистецтва), другорядна роль образу в нехудожній літературі звільняє автора від такої залежності, для нього важливе інше – за допомогою образу, метафори донести інформаційну сутність поняття чи явища.

Отже, для нехудожнього тексту важлива логіко-понятійна, об'єктивна сутність фактів, а для художнього – образно-емоційно, суб'єктивна. Для художнього тексту форма сама по собі змістовна, оригіналь-

на, тому текст завжди є багатоплановим (опис пейзажу може бути неважливим сам по собі, але він передає внутрішній стан героїв), що не є властивим для офіційно-ділового тексту.

Художні й офіційно-ділові тексти різняться й за характером аналітизму [10, с. 212]: у художніх текстах аналітизм проявляється через систему аргументації та явних доказів, у нехудожніх він має прихований характер, оскільки автор не доводить, а розповідає, використовуючи при цьому конкретні уявлення про світ предметів.

Структура і функція висловлювань художніх та офіційно-ділових текстів теж різняться. Конструктивну роль в офіційних текстах виконують раціонально-логічні структури, тоді як у художніх – емоційно-риторичні. Раціонально-логічні структури демонструють зв'язок тексту з реальністю, а емоційно-риторичні – з тлумаченням реальності. Отже, у другому випадку модусні компоненти висловлювань превалюють над диктумними. Результат – експресивність тексту. Оскільки раціонально-логічні структури відображають фактологічний бік повідомлення, елементи таких структур не можна ліквідувати, бо ж руйнується загальний зміст. Ліквідація емоційно-риторичних ланок не порушує загального звучання тексту, а лише нейтралізує. Роль емоційно-риторичних структур збільшується в різних текстах у русі від наукового викладення до художнього. Наукові й ділові тексти організовані через раціонально-логічні структури. Роль емоційно-риторичних структур характерна для художніх текстів, хоча й наявна і в текстах масової комунікації, де принципово важливою є установка на функцію мовленнєвих засобів і тексту загалом.

Раціонально-логічний тип мовлення в офіційно-діловому тексті виявляється через раціональний зв'язок. Причинно-наслідкові зв'язки в таких текстах виражені лексично (оскільки, унаслідок чого), порядок слів прямий, повністю відсутня емоційність. Такий тип мовлення якісно різниться від художнього чи публіцистичного тексту, у якому більше помітний емоційно-риторичний лад.

Для встановлення суттєвої різниці між художнім та нехудожнім текстом потрібно розглянути такі категорії, як час і простір [6, с. 398]. Відомо, що відчуття часу для людини в різні періоди життя є суб'єктивним: воно може звужуватися чи розширюватися. Така суб'єктивність відчуттів по-різному використовується авторами художніх текстів: миттєвість може бути довгою або взагалі зупинитися, а великі часові проміжки, навпаки, миттєво збігають. Художній час є послідовністю в розповідях, які сприймаються суб'єктивно. Таке сприйняття часу є однією із форм відображення дійсності, коли за волею автора змінюється часова перспектива. Урахуємо, що вона може бути представлена, як минуле в теперішньому або майбутнє в минулому.

Часова категорія має своєрідну форму вираження і в офіційних текстах. Такі тексти, як законодавчий, інструктивний, довідковий, орієнтуються на “нечасове” вираження думки. Дієслівні форми часу, що використовуються в них, означають, що форми теперішнього часу передають значення постійної ознаки чи сталої дії. Такі значення абстраговані від конкретних дієслівних форм. Час у таких текстах ніби відсутній.

Отже, художні та офіційно-ділові тексти, хоч і являють собою послідовність викладу, за своєю сутністю принципово різняться – функціонально, структурно, комунікативно. Навіть семантична “поведінка” слів у художньому та офіційно-діловому контексті різна. В останньому слово орієнтоване на вираження номінативно-предметного значення і на однозначність, тоді як у художньому тексті наявна актуалізація прихованих смислів слова, які створюють нове бачення світу та його оцінку, багатоплановість. Офіційний текст зорієнтований на відображення дійсності, чітко визначеної законами логічної каузальності, художній текст від цього вільний.

Зазначені типи текстів принципово різняться і своєю орієнтацією на різні аспекти особистості читача, його емоції та інтелект. Художній текст, насамперед, торкається емоційного стану, він пов'язаний з особистісними переживаннями читача – звідси експресивність, налаштування на співпереживання; нехудожній чи то діловий текст більшою мірою апелює до розуму, інтелекту – звідси нейтральність вираження думки, відстороненість від особистісно-емоційного.

Як бачимо, часові і просторові категорії чітко різняться в текстах різних стилів. Таким чином, наше уявлення про художній і офіційно-діловий стиль, за оцінками провідних учених-мовознавців, поглиблюється і через осмислення цих категорій, які теж суттєво впливають на визначення поняття терміна.

З художнім стилем офіційно-діловий перебуває в опозиції і за сферою дії, і за призначенням та функціями, і за добором виражальних засобів. Але не можна заперечувати вплив художнього стилю на офіційно-діловий. Він виявляється через норми літературної мови, які формуються переважно в художньому стилі і потім сприймаються всіма стилями, насамперед, офіційно-діловим. На початковому етапі формування ділового стилю помітний вплив розмовної мови, тому що влада прагнула донести свої розпорядження до багатьох верств і використовувала елементи живого мовлення.

Основна одиниця документа – текст, що оформляється за певними правилами з використанням відповідних реквізитів (за класифікацією управлінських документів). Композиція або структура тексту [вступ, доказ (розповідь, міркування, пояснення), закінчення (висновки, мета, заради якої укладено документи пропозиції)] вимагає стандартизації (для кожної групи документів зразок, еталон, який є нормативним, вихідним), тобто єдиних обов'язкових вимог до відповідних груп документів із погляду мовних засобів.

Так, на рівні лексики в основі ділової української мови лежать загальнозрозуміла, нейтральна, нормована, так звана книжна, міжстильова лексика, відповідно термінологія та професійно-виробнича лексика; відтінок книжності мають слова з абстрактним значенням (виконання, дозволяється, розробляється, посвідчення), дієслова (здійснювати, надіслати, призначити), умотивовані слова (що відповідають змісту документа); іншомовні слова (за доцільністю вживання); на рівні словоформ – вибір найточнішої граматичної форми слова (з погляду відмінків – прізвища, звертання), уживання роду (назви посад, професій) і числа; написання числівників, уживання відповідних займенників (Ви, ми) та відповідних форм дієслів (інфінітива, першої та третьої особи теперішнього часу, наказового способу); на рівні синтаксису документ в основному має розповідний характер, отже, вимагає розповідних поширених речень, найчастіше простих із прямим порядком слів, у деяких документах (контрактах, договорах) – складних речень з умовними, причиновими підрядними реченнями; можливі інфінітивні конструкції та вживання розщепленого присудка (зробити огляд, провести операцію, давати вказівки); важливим є вибір прийменника в синтаксичних конструкціях (відповідно до, підготуватися до...) та ін.

Офіційно-діловий стиль закріплений за сферою соціально-правових відносин, що реалізуються в законотворчості, економіці, управлінській і дипломатичній діяльності. До периферії ділового стилю належить інформативна реклама, патентний стиль і побутово-ділову мову (заяви, пояснювальні записки, розписки і т. п.). Організаційно-розпорядча документація (ОРД) – вид ділової писемності найбільш повно представляє її специфіку. Разом із різними видами законодавчої мови (ліцензія, правила, статут, указ і т. п.) ОРД являє собою центр ділової писемності, ядро офіційно-ділового стилю.

Документ – це текст, що керує діями людей і має юридичну значимість [8, с. 115]. Звідси підвищена вимога точності, що не допускає інтлумачення, що пред’являється до тексту документа. Відповідати цій вимозі може тільки письмова мова, підготовлена і відредагована. В усному мовленні досягти такого ступеня точності практично неможливо через її непідготовленість, спонтанність, варіативність. Крім вимоги денотативної точності (денотат – предмет або явище навколишньої дійсності, з якими співвідноситься дана мовна одиниця), до мови документів ставиться вимога комунікативної точності – адекватного відображення дійсності, відображення думки автора в мовному фрагменті (реченні, тексті).

Тому в документах використовуються клішовані стандартні фрази: *Договір набуває чинності з дня підписання; на виконання наказу № ...*

Стандартизація мови ділових паперів забезпечує той ступінь комунікативної точності, що надає документу юридичної сили. Будь-яка фраза, будь-яка пропозиція повинні мати тільки одне значення і тлумачення. Щоб досягти такого ступеня точності в тексті, доводиться повторювати одні й ті ж слова, назви, терміни: *Замовник зобов’язаний у триденний строк із дня оплати вручити виконавцю завірену банком копію платіжного документа або сповістити його телеграмою;*

При невиконанні Замовником вимоги цього пункту Виконавець має право після закінчення десяти днів із дня підписання договору реалізувати товар.

Підкреслена логічність, беземоційний виклад при стандартному розташуванні текстового матеріалу на листі також вельми істотно відрізняють письмову ділову мову від усної. Усна мова найчастіше емоційно забарвлена, асиметрична за принципом текстової організації. Підкреслена логічність усного мовлення вказує на офіційність обстановки спілкування. Ділове усне спілкування має відбуватися на тлі позитивних емоцій – довіри, співчуття, доброзичливості, поваги.

Інформацію в документі несуть не тільки текстові фрагменти, а й усі елементи оформлення тексту, що мають обов’язковий характер, – реквізити. Для кожного виду документів існує свій набір реквізитів, передбачений державним стандартом.

Реквізит – це обов’язковий інформаційний елемент документа, суворо закріплений за певним місцем на бланку, аркуші. Найменування, дата, реєстраційний номер, відомості про укладача і т. д. постійно розташовуються в одному і тому ж місці – перші три у верхній, а останній – у нижній частині листа після підписів.

У XIX ст., коли формування кодифікованого літературної мови в основному завершується, починають активно формуватися функціональні його різновиди – стилі. Документи службового листування отримали в XIX ст. найширше розповсюдження і в кількісному відношенні значно перевершили інші види ділових текстів. Їх писали на службових бланках, включали певний набір реквізитів. З 1811 р., після прийняття “Загальних установ міністерств”, активно формуються характерні риси канцелярського стилю: формально-логічна організація тексту, неособистий характер висловлювання, синтаксична громіздкість, іменний характер мовлення, морфологічна і лексична одноманітність (превалювання називного і родового відмінків), стандартизація. У результаті реформи діловодства (правил оформлення документації) виникла необхідність реформи канцелярського стилю, що стало осмислюватися як завдання державної ваги.

У XX ст. уніфікація документів набуває незворотного характеру: розроблено нові правила ведення службової документації; у 1918 р. введено єдину форму бланків ділового листа; розпочато роботу зі створення нових стандартів ділового листа, з’явилися трафаретні тексти.

Література:

1. Бадан А. Мовна комунікація в контексті трансформаційних змін в Україні / А. Бадан // Теорія і практика управління соціальними процесами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2003. – № 3. – С. 79–84.
2. Булаховський Л. А. Розвиток мови. Лекція XIV / Л. А. Булаховський // Основи мовознавства. – Х., 1928–1929. – С. 292.
3. Виноградов В. В. Проблемы русской стилистики / В. В. Виноградов. – М., 1981. – 320 с.
4. Волкотруб Г. Й. Практична стилістика сучасної української мови: Використання морфологічних засобів мови : [навч. посібник] / Г. Й. Волкотруб. – К. : ТОВ “ЛДЛ”, 1998. – 176 с.
5. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К. : Рідна мова, 2000.
6. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров: Человек – текст – семиосфера – история / Ю. М. Лотман. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 464 с.
7. Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К. : Генеза, 1996. – 942 с.
8. Мацько Л. І. Стилiстика української мови : [пiдручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Мацько Л. І. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
9. Новий тлумачний словник української мови : 42000 слів : [у 4 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконт, 1998. – 910 с.
10. Плотницька І. М. Українська мова в державному управлінні: теоретико-методологічний аспект / І. М. Плотницька. – К. : НАДУ, 2006. – 231 с.
11. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : ЦУЛ, “Фитосоциоцентр”, 2002. – С. 336.